

## نقش احساس تنهایی و انسجام خانوادگی در گرایش نوجوانان به استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه (مطالعه موردی: دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان محمودآباد)

دکتر محمد نریمانی\*، محمدجواد رنجبار✉

### چکیده

امروزه استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه از مشکلات رفتاری شایع در نوجوانان به حساب می‌آید و متغیرهای درونی و بیرونی بسیاری از جمله احساس تنهایی و انسجام خانواده می‌تواند بر روی آن تأثیرگذار باشد. هدف پژوهش حاضر بررسی نقش انسجام خانواده و احساس تنهایی در پیش‌بینی استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه در دانش‌آموزان دبیرستانی است. برای این منظور ۱۷۰ نفر از دانش‌آموزان مشغول به تحصیل در دبیرستان‌های دولتی شهرستان محمودآباد در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند و به فرم کوتاه آزمون احساس تنهایی دانشگاه کالیفرنیا، مقیاس استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه و مقیاس انسجام خانواده فیشر پاسخ دادند. نتایج نشان داد که در گام نهایی تحلیل، انسجام خانواده، به طور منفی و احساس تنهایی، به طور مثبت پیش‌بینی‌کننده استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه بودند. این یافته‌ها از اهمیت متغیرهای انسجام خانوادگی و احساس تنهایی در روی آوردن نوجوانان به استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه حمایت می‌کنند. به نظر می‌رسد که برنامه‌های آموزشی مرتبط با افزایش انسجام خانواده و رشد مهارت‌های اجتماعی نوجوانان در کاهش استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه مثرتر باشد.

کلیدواژه‌ها: تلفن همراه، احساس تنهایی، انسجام خانواده، نوجوان

---

\* دکترای روان‌شناسی، استاد دانشگاه محقق اردبیلی

✉ نویسنده مسئول: دانشجوی دکترای روان‌شناسی عمومی، دانشگاه محقق اردبیلی

Email: ranjbar\_mohamadji@yahoo.com

پذیرش نهایی: ۹۴/۹/۱۳

تجدید نظر: ۹۴/۴/۱۶

تاریخ دریافت: ۹۴/۲/۱۶

## مقدمه

با وجود فواید بسیار فناوری ارتباطات، می‌تواند منجر به پیامدهای نامطلوب و غیرقابل پیش‌بینی بسیاری برای انسان شود (جونگ<sup>۱</sup> و کیم<sup>۲</sup>، ۲۰۱۵). سعدی‌پور (۱۳۹۲) برخی از پیامدهای فناوری اطلاعات را برای نوجوانان و خانواده‌ها چنین برمی‌شمرد: (۱) دسترسی نوجوانان به حجم وسیعی از اطلاعات در هر زمان و مکان و درباره هر موضوع، (۲) دسترسی آسان‌تر نوجوانان به هرزه‌نگاری نسبت به روش سنتی، (۳) کاهش زمان با هم بودن افراد خانواده و جدایی عاطفی نوجوانان از والدین و (۴) افزایش تعارضات خانوادگی. این در حالی است که فناوری ارتباطات از عوامل کلیدی عصر دیجیتال به حساب می‌آید و استفاده از تلفن همراه برای بسیاری از افراد به صورت عادت در آمده است. امروزه با ورود گوشی‌های هوشمند<sup>۳</sup> به بازارهای جهانی، علاوه بر امکانات کلاسیک تماس و خدمات پیام کوتاه، طیف گسترده‌ای از امکانات مختلف مانند تصویربرداری، پخش صدا و تصویر، دسترسی به اینترنت، حضور در شبکه‌های اجتماعی، انواع بازی‌ها و نرم‌افزارها، تلفن همراه را به وسیله‌ای ضروری و حیاتی در زندگی افراد تبدیل کرده است (هسیائو<sup>۴</sup> و چن<sup>۵</sup>، ۲۰۱۵). با توجه به این تأثیرات منفی، لزوم توجه به عوامل مؤثر در گرایش نوجوانان به استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه بیش‌ازپیش روشن می‌شود.

تلفن همراه به سرعت در میان نسل جوان رواج پیدا کرده و برای آنان به یک ارزش تبدیل شده است (والش<sup>۶</sup> و وایت<sup>۷</sup>، ۲۰۰۷). سازمان جهانی بهداشت در سال ۲۰۱۰ تخمین زده است که حدود ۵ میلیارد استفاده‌کننده از تلفن همراه در دنیا وجود دارد (ریمر<sup>۸</sup>، ۲۰۱۱). امکانات گسترده‌ای که تلفن‌های همراه ارائه می‌دهند، از طرفی، نیازهای ارتباطی افراد را ارضا می‌کند و از طرف دیگر، موجب به وجود آمدن مشکلات و معضلات متعدد می‌شود. پژوهشگران یکی از مهم‌ترین پیامدهای وسایل ارتباطی را استفاده بیش از حد یا حتی اعتیاد به آنها می‌دانند (اوزتانک<sup>۹</sup>، ۲۰۱۳).

استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه زمانی رخ می‌دهد که فرد قادر به کنترل یا محدود

- 
- |          |           |                 |
|----------|-----------|-----------------|
| 1. Jung  | 2. Kim    | 3. smart phones |
| 4. Hsiao | 5. Chen   | 6. Walsh        |
| 7. White | 8. Riemer | 9. Oztunc       |

کردن این استفاده نیست (ارسلان<sup>۱</sup> و اونال<sup>۲</sup>، ۲۰۱۳). استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه به عنوان رفتار شبه اعتیادی توصیف شده است که منجر به استفاده اجباری از این وسیله می‌شود، به عبارتی، گذراندن وقت با تلفن همراه، کارکرد اجتماعی - شغلی افراد را کاهش می‌دهد (تاکاو<sup>۳</sup> و همکاران، ۲۰۰۹). پژوهش‌ها نشان داده‌اند که استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه پیامدهای روانی - اجتماعی بسیاری در پی دارد (راسن<sup>۴</sup> و همکاران، ۲۰۱۳ و لپ<sup>۵</sup> و همکاران، ۲۰۱۳). با وجود تمام پیامدهای منفی، تلفن همراه در میان نوجوانان رواج بسیاری پیدا کرده است. برای مثال، عطادخت، حمیدی‌فر و محمدی (۱۳۹۳) در پژوهشی بر روی دانش‌آموزان شهر خلخال، میزان استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را در دانش‌آموزان، بیش از ۸۷ درصد ارزیابی کرده‌اند. همچنین خزاعی و همکاران (۱۳۹۱) در یک پژوهش شیوع‌شناسی مرتبط با وابستگی به تلفن همراه در شهر بیرجند گزارش کرده‌اند که تقریباً تمام افراد نمونه، با ۱۵-۲۰ سال سن، دچار وابستگی به تلفن همراه بوده‌اند؛ به طوری که ۹۵/۳ درصد وابستگی متوسط، ۳/۴ درصد وابستگی شدید و ۱/۲ درصد اعتیاد به استفاده از تلفن همراه داشته‌اند. شیوع بالای استفاده از تلفن همراه در حالی است که در دوره نوجوانی، نوجوانان از فضای فیزیکی و عاطفی خانواده فاصله می‌گیرند و احتمال هم‌نوایی با گروه و یا طرد از جانب گروه و احساس انزوا و تنهایی در آنان وجود دارد (استرنبرگ<sup>۶</sup> و ماناهام<sup>۷</sup>، ۲۰۰۷).

پژوهش‌های مرتبط با احساس تنهایی، رسانه‌ها و دنیای مجازی به چند دهه قبل برمی‌گردد. احساس تنهایی در ادبیات مختلف به این صورت تعریف شده است: موقعیتی رنج آور که از تفاوت بین روابط اجتماعی جاری در شرایطی که فرد در آن زندگی می‌کند با نوع روابط اجتماعی که فرد آرزوی آن را دارد ناشی می‌شود (پپالو<sup>۸</sup> و پرلمن<sup>۹</sup>، ۱۹۸۲، به نقل از اوزتانک، ۲۰۱۳). احساس تنهایی یک موقعیت روان‌شناختی ناتوان‌کننده است که با احساس تهی بودن، بی‌ارزشی، فقدان کنترل و تهدید شخصی همراه است (لوزاتا<sup>۱۰</sup> و همکاران، ۲۰۱۲). احساس تنهایی نوعی هیجان منفی است که

- 
- |            |           |              |
|------------|-----------|--------------|
| 1. Arslan  | 2. Ünal   | 3. Takao     |
| 4. Rosen   | 5. Lepp   | 6. Sternberg |
| 7. Monaham | 8. Peplau | 9. Perlman   |
| 10. Losada |           |              |

از تفاوت بین سطح تعاملات اجتماعی موجود و مورد انتظار ایجاد می‌شود (تان<sup>۱</sup> و همکاران، ۲۰۱۳). از این تعاریف چنین بر می‌آید که احساس تنهایی، صرف نبودن در جمع یا تنها بودن فیزیکی نیست، بلکه روابط اجتماعی تجربه شده و سطح پایین رضایت در مقابل انتظار رضایت مطلوب از این روابط می‌تواند پایه ایجاد حس تنهایی باشد (اوزتانک، ۲۰۱۳).

مطالعه سار<sup>۲</sup> (۲۰۱۳) نشان می‌دهد که افزایش زمان مکالمه با تلفن همراه، برابر با افزایش سطح احساس تنهایی است. جین<sup>۳</sup> و پارک<sup>۴</sup> (۲۰۱۳) دریافته‌اند که تعامل رو در رو بیشتر با سطوح پایین تر احساس تنهایی برابر است، اما مکالمات بیشتر تلفنی با سطوح بالای احساس تنهایی ارتباط دارد. رید<sup>۵</sup> و رید<sup>۶</sup> (۲۰۰۷) نیز نشان داده‌اند افرادی که احساس تنهایی بیشتری می‌کنند سرویس پیام‌های کوتاه و تماس‌های تلفنی را به عنوان یک روش کمتر صمیمانه برای ایجاد ارتباط به کار می‌گیرند. همچنین به گفته تاکاوا و همکاران (۲۰۰۹) افراد تنها تمایل دارند که از طریق تماس‌های مکرر تلفنی با همسالان خود ارتباط برقرار کنند و از احساس تنهایی‌شان بکاهند.

از عوامل دیگری که می‌تواند بر استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه تأثیر بگذارد، انسجام خانوادگی است. انسجام خانواده به تعاملات مثبت، سالم و مناسب اعضای آن برمی‌گردد (فیلد<sup>۷</sup> و داچوسلاو<sup>۸</sup>، ۲۰۰۹) و حمایت افراد خانواده را از یکدیگر بیان می‌کند (سولیدی<sup>۹</sup> و همکاران، ۲۰۰۱). لینگرن<sup>۱۰</sup> (۲۰۰۳) انسجام خانواده را نوعی نزدیکی عاطفی با افراد خانواده می‌داند و دو عنصر اساسی آن را تعهد اعضا و وقت گذراندن با هم معرفی می‌کند. خانواده‌های منسجم به هر یک از اعضای خود اجازه رشد و عملکرد آزادانه و سازگارانه می‌دهند (هاماما<sup>۱۱</sup> و ارازی<sup>۱۲</sup>، ۲۰۱۲). در دوره نوجوانی، خانواده می‌تواند به عنوان یک عامل محافظت‌کننده و منسجم، گرایش نوجوان را به سمت رفتارهای پرخطر تعدیل کند (استولز<sup>۱۳</sup> و همکاران، ۲۰۱۳). در

- |             |              |            |
|-------------|--------------|------------|
| 1. Tan      | 2. Sar       | 3. Jin     |
| 4. Park     | 5. Reid      | 6. Reid    |
| 7. Field    | 8. Duchoslav | 9. Soliday |
| 10. Lingren | 11. Hamama   | 12. Arazi  |
| 13. Stoltz  |              |            |

پژوهش ونگ<sup>۱</sup> و همکاران (۲۰۱۴) بین انسجام و عملکرد خانواده با استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه، رابطه منفی یافت شد، به عبارت دیگر، انسجام ضعیف خانواده با سطوح بالای استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه و همچنین نشانگان افسردگی در دانش‌آموزان همراه بود. وات<sup>۲</sup> و وایت<sup>۳</sup> (۱۹۹۴) در چهارچوب مفهومی خود در تبیین ارتباطات نظام خانوادگی و فناوری اطلاعات و ارتباطات، نظریه اکولوژی انسانی<sup>۴</sup> را به کار می‌برند و این اثرات را مربوط به مراحل رشد خانواده می‌دانند.

این دیدگاه خانواده را یک نظام اجتماعی به نسبت بسته توصیف می‌کند که فناوری ارتباطات می‌تواند به آن نفوذ کند و تغییراتی را در نقش‌ها و هنجارهای اجتماعی درون این نظام موجب شود. برای مثال، می‌توان از ورود رادیو و تلویزیون به مرکز توجه گردهمایی‌های خانوادگی تا ورود رایانه‌ها و در نهایت، گوشی‌های هوشمند حتی در اتاق و تخت خواب افراد خانواده، ردپای این نفوذپذیری را دنبال کرد. سؤالی که در اینجا ذهن پژوهشگر را به خود مشغول می‌کند این است که آیا این رابطه، کاملاً یک‌سویه و یک‌طرفه است و آیا ممکن نیست همانند تقریباً تمام پدیده‌های اجتماعی دیگر، بین نظام خانوادگی و فناوری ارتباطات نوع دیگری از رابطه وجود داشته باشد؟ به نظر می‌رسد مرزهای این نظام اجتماعی به نسبت بسته، خود در نوع و میزان گرایش اعضای آن به فناوری ارتباطات تأثیرگذار باشد.

با توجه به شیوع بالای استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه در بین نوجوانان ایرانی و پیامدهای منفی گسترده آن بر جنبه‌های مختلف زندگی فرد که در چند سطر بالا به آن پرداخته شده است، هدف از پژوهش حاضر، بررسی ارتباط انسجام خانوادگی به عنوان عامل بیرونی و اجتماعی و احساس تنهایی به عنوان عامل درونی و فردی با استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه در دانش‌آموزان دبیرستانی بوده است.

### روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، یک پژوهش توصیفی - همبستگی است. جمعیت مورد مطالعه، کلیه

---

1. Wang            2. Watt            3. White  
4. human ecology theory

دانش‌آموزان مشغول به تحصیل را در دبیرستان‌های دولتی شهرستان محمودآباد در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۹۴ شامل می‌شود. در این مطالعه، حجم نمونه با استفاده از فرمول تعیین نسبت و با در نظر گرفتن  $p=0/50$  و  $d=0/05$ ، ۱۷۰ نفر به دست آمده است و افراد نمونه از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده‌اند، به این صورت که ابتدا از بین تمام مدارس شهرستان محمودآباد ۵ مدرسه (۳ دبیرستان دخترانه و ۲ دبیرستان پسرانه) به طور تصادفی، انتخاب و سپس از هر مدرسه دو کلاس انتخاب شده‌اند و پرسشنامه‌های پژوهش بین دانش‌آموزان، توزیع و بعد از مدت ۳۰ تا ۴۵ دقیقه جمع‌آوری شده است. داده‌ها پس از وارد شدن در نرم‌افزار SPSS از طریق شاخص مانند فراوانی، میانگین یا انحراف معیار و همچنین آزمون تحلیل رگرسیون چندگانه گام‌به‌گام تحلیل شده‌اند. به طوری که انسجام خانواده و احساس تنهایی به عنوان متغیر پیش‌بین و استفاده آسب‌زا از تلفن همراه به عنوان متغیر ملاک، وارد مدل رگرسیونی شده‌اند.

#### ابزارشناسی پژوهش

فرم کوتاه آزمون احساس تنهایی UCLS-8. آزمون احساس تنهایی دانشگاه کالیفرنیا (UCLA) را به عنوان اولین آزمون احساس تنهایی، در سال ۱۹۷۸ راسل، پیلا و فرگوسن برای سنجش احساس تنهایی فرد در روابط بین فردی تهیه کردند (بحیرایی، دلاور و احدی، ۱۳۸۵). نسخه سوم این پرسشنامه (۲۰ سؤالی) را بحیرایی، دلاور و احدی (۱۳۸۵) در ایران هنجاریابی کرده‌اند. پایایی آزمون به روش آلفای کرونباخ، برابر با ۸۸ درصد و اعتبار ملاکی این پرسشنامه با شاخص گزارش فردی از احساس تنهایی، برابر با ۵۵ درصد و نشان‌دهنده اعتبار همگرایی مطلوب بوده است. در این پژوهش، از فرم کوتاه این مقیاس استفاده شده است که شامل ۸ سؤال (برای مثال: احساس می‌کنم دوست واقعی ندارم) با طیف لیکرت ۴ درجه‌ای همیشه تا هرگز می‌شود. نمرات این مقیاس، از مجموع نمره ۸ گویه به دست می‌آید و از ۸ تا ۳۲ متغیر است. نمرات بالاتر نشان‌دهنده احساس تنهایی بیشتر است. فرم کوتاه این مقیاس در پژوهش‌های بسیاری در اروپا و آسیا مورد بررسی و از نظر روان‌سنجی، مورد تأیید قرار گرفته است. پایایی این پرسشنامه در پژوهش حاضر به روش آلفای کرونباخ برابر با ۸۶ درصد ارزیابی شده است.

## نقش احساس تنهایی و انسجام خانوادگی در گرایش نوجوانان ... ❖ ۵۱

مقیاس استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه (COS). این مقیاس از سوی جنارو<sup>۱</sup> و همکاران، (۲۰۰۷) بر اساس ۱۰ شاخص روان‌شناختی از راهنمای تشخیص و طبقه‌بندی اختلالات روانی طراحی و هنجاریابی شده است و دارای ۲۳ سؤال (برای مثال: اگر از تلفن همراه استفاده نکنید احساس بی‌تابی یا نگرانی می‌کنید؟) با طیف لیکرت ۶ درجه‌ای؛ هرگز تا همیشه است. نمره کل از مجموع نمرات به دست می‌آید و از ۲۱ تا ۱۰۵ متغیر است. هرچه نمره فرد بالاتر باشد، نشان‌دهنده استفاده مفرط او از تلفن همراه است. در اینجا از نمره کل این پژوهش برای سنجش میزان استفاده از تلفن همراه استفاده شده است. نسخه فارسی این مقیاس از سوی گل‌محمدیان و یاسمی‌نژاد (۱۳۹۰) هنجاریابی شده است که ۲۱ سؤال از فرم اصلی را شامل می‌شود. این پژوهشگران پایایی مقیاس به روش آلفای کرونباخ را برابر با ۰/۹۰ درصد و به روش بازآزمایی برابر با ۰/۷۱ درصد گزارش کرده‌اند. روایی آزمون را نیز ده نفر از صاحب‌نظران حوزه روان‌شناسی مورد تأیید قرار داده‌اند. در پژوهش حاضر، پایایی به روش آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۹ درصد محاسبه شده است.

**مقیاس انسجام خانواده فیشر.** این مقیاس را فیشر<sup>۲</sup> و همکاران، (۱۹۹۲) به منظور بررسی همبستگی و انسجام اعضای خانواده با یکدیگر، تهیه و هنجاریابی کرده‌اند. نسخه اولیه آن شامل ۲۹ سؤال بود (برای مثال: ما در خانواده می‌توانیم همان طور که دوست داریم فکر و عمل کنیم). در این پژوهش، از نسخه ۱۳ سؤالی آن استفاده شده و هر سؤال، دارای مقیاس لیکرت ۶ تایی از همیشه تا هرگز است و ۴ حوزه انسجام، همکاری و مشارکت، وضوح قواعد و وضوح رهبری را می‌سنجد. نمره کل آزمون از مجموع نمره گویه‌ها به دست می‌آید و از ۱۳ تا ۷۸ متغیر است. نمرات بالاتر بیانگر انسجام سازمان‌یافته بیشتر در درون خانواده است. در این پژوهش، نمره کل این آزمون برای سنجش انسجام خانوادگی مورد استفاده قرار گرفته است. نسخه فارسی این مقیاس از سوی صادقی و همکاران (۲۰۱۴) هنجاریابی شده است و همسانی درونی آن به روش آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۷ درصد به دست آمده است. بازآزمایی نیز در فاصله دو هفته  $r = 0/79$  گزارش شده است. روایی محتوایی مقیاس را سه نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه گیلان مورد تأیید قرار داده‌اند. در پژوهش حاضر نیز پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ، برابر با ۰/۸۳ درصد و برای زیرمقیاس‌ها بین ۰/۷۸ درصد تا ۰/۸۵ درصد به دست آمده است.

### یافته‌های پژوهش

از بین ۱۷۰ نفر افراد نمونه، ۶۵ نفر (۳۸/۲ درصد) پسر و ۱۰۵ نفر (۶۱/۸ درصد) دختر بودند. میانگین معدل دانش‌آموزان ۱۶/۵۳ با انحراف معیار ۱/۹۳ بود. همچنین ۶۵ نفر از افراد نمونه (۳۸/۲ درصد) از تلفن همراه معمولی و ۱۰۵ نفر (۶۱/۸ درصد) از تلفن همراه هوشمند استفاده می‌کردند. ۷۱ نفر از افراد نمونه (۴۱/۸ درصد) از هیچ‌گونه شبکه اجتماعی استفاده نمی‌کردند، ۵۱ نفر (۳۰ درصد) در بیش از یک شبکه اجتماعی فعالیت داشتند و در نهایت ۴۸ نفر (۲۸/۲ درصد) از یک شبکه اجتماعی به طور فعال استفاده می‌کردند. میانگین، انحراف معیار و ضرایب همبستگی و آلفای کرونباخ بین متغیرهای پژوهش در جدول ۱ خلاصه شده است. تمامی یافته‌های پژوهش در سطح  $p < 0/01$  معنادار هستند.

با توجه به جدول ۱ بین متغیرهای احساس تنهایی و استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه در سطح  $p < 0/01$  رابطه مثبت و معنادار ( $r = 0/50$ ) و بین متغیرهای انسجام خانواده و استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه در سطح  $p < 0/01$  رابطه منفی معنادار ( $r = -0/57$ ) وجود دارد.

برای پیش‌بینی استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه از طریق انسجام خانواده و احساس تنهایی، از آزمون رگرسیون خطی چندگانه گام‌به‌گام استفاده شده است. مقیاس متغیرهای مورد پژوهش حداقل فاصله‌ای است. همچنین با توجه به آماره‌های هم‌خطی گزارش شده در جدول ۲، مقدار عامل رواداری و تورم واریانس (VIF) به ترتیب در دامنه ۰/۷۳۵ تا ۱ و ۱ تا ۱/۳۶۰ قرار دارد که حاکی از هم‌خطی نبودن متغیرها و از طرف دیگر، ثبات مدل رگرسیونی است؛ مقدار دوربین - واتسن نیز برابر ۱/۶۰۶ است. بنابراین، فرض همبستگی پس‌ماندها رد می‌شود. از این رو، پیش‌فرض‌های استفاده از رگرسیون رعایت شده است. نتایج مربوط به آزمون رگرسیون چندگانه خطی گام‌به‌گام برای پیش‌بینی استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه دانش‌آموزان از طریق نمرات احساس تنهایی و انسجام خانواده در جدول ۲ و ۳ خلاصه شده است.



نقش احساس تنهایی و انسجام خانوادگی در گرایش نوجوانان ... ❖ ۵۳

جدول ۱- میانگین، انحراف استاندارد و ماتریس همبستگی متغیرهای مورد پژوهش

نمونه: ۱۷۰	۱	۲	۳
میانگین (انحراف استاندارد)	۴۵/۰۱ (۱۶/۶)	۱۵/۸۲ (۵/۰۳)	۵۱/۸۱ (۶/۸)
۱. استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه	۰/۸۹		
۲. احساس تنهایی	۰/۵۰	۰/۸۶	
۳. انسجام خانواده	-۰/۵۷	-۰/۵۱	۰/۸۳

\*ضرایب آلفای کرونباخ روی قطر فرعی ماتریس گزارش شده است.

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می‌کنید، در گام اول، متغیر انسجام خانوادگی (F=۸۰/۷۲) به طور معناداری استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را پیش‌بینی می‌کند. رابطه این دو متغیر معنادار (R=۰/۵۷) است و به طور عملی، این متغیر ۳۲ درصد ( $R^2=۰/۳۲$ ) واریانس استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را تبیین می‌کند. در گام دوم، بعد از متغیر انسجام خانوادگی، احساس تنهایی (F=۱۶/۹۵) وارد معادله شده است که رابطه این دو متغیر با استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه معنادار است (R=۰/۶۲). در مجموع، این دو متغیر ۳۸ درصد ( $R^2=۰/۳۸$ ) واریانس استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را تبیین می‌کنند.

جدول ۲- خلاصه مدل رگرسیون چندمتغیره پیش‌بینی استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه

تورم	آماره‌های هم‌خطی	دوربین - واتسن	معناداری	مقدار F	خطای معیار برآورد	مجدور همبستگی تعدیل شده	مجدور همبستگی	ضریب همبستگی	مدل
	رواداری								
۱	۱		۰/۰۰۱	۸۰/۷۲	۱۳/۶۷	۰/۳۲۱	۰/۳۲۵	۰/۵۷۰	*۱
۱/۳۶۰	۰/۷۳۵	۱/۶۰۶	۰/۰۰۱	۱۶/۹۵	۱۳/۰۶	۰/۳۷۹	۰/۳۸۷	۰/۶۲۲	**۲

\* انسجام خانوادگی \*\* انسجام خانوادگی و احساس تنهایی

با توجه به جدول ۳، ضریب رگرسیون متغیرهای پیش‌بین نشان می‌دهد که دو متغیر انسجام خانواده و احساس تنهایی، تغییرات استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را به طور معنادار تبیین می‌کنند. در نهایت، وزن انسجام خانواده  $0/42 - (Beta)$  نشان می‌دهد که هرچه میزان انسجام خانوادگی بیشتر باشد، استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه در دانش‌آموزان کاهش می‌یابد. در کنار انسجام خانواده، احساس تنهایی،  $(T=4/11)$  و  $(P=0/001)$  با اطمینان ۹۹ درصد می‌تواند تغییرات مربوط به استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه این نمونه پژوهشی را تبیین کند. وزن احساس تنهایی ۲۹ درصد  $(Beta)$  نشان می‌دهد که هرچه احساس تنهایی فرد بیشتر باشد، میزان استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه افزایش می‌یابد.

**جدول ۳- برآورد ضرایب رگرسیون برای انسجام خانواده و احساس تنهایی در پیش‌بینی استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه**

سطح معناداری	نمره T	ضرایب استاندارد		مدل
		Beta	خطای استاندارد	
۰/۰۰۰	۱۴/۴۷	--	۸/۰۹۴	ثابت
۰/۰۰۰	-۸/۹۸	-۰/۵۷۰	۰/۱۵۵	انسجام خانواده
۰/۰۰۰	۷/۳۲	--	۱۱/۳۴	ثابت
۰/۰۰۰	-۵/۹۴	-۰/۴۲۰	۰/۱۷	انسجام خانواده
۰/۰۰۰	۴/۱۱	۰/۲۹۱	۰/۲۳	احساس تنهایی

**بحث و نتیجه‌گیری**

هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش انسجام خانواده و احساس تنهایی در پیش‌بینی استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه بود. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه گام‌به‌گام نشان داد که

در گام اول، متغیر انسجام خانوادگی به طور معناداری استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را پیش‌بینی می‌کند. این یافته با پژوهش‌های ونگ و همکاران (۲۰۱۴) همچنین استولز و همکاران (۲۰۱۳) همسو بوده است. در همین زمینه پژوهش‌ها نشان داده‌اند که هم نبود انسجام و انسجام پایین و هم انسجام بیش از حد با پیامدهای نامطلوب رشدی نوجوانان در ارتباط است و یکی از این پیامدها می‌تواند گرایش به رفتارهای ناسازگاری همچون استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه باشد؛ در حالی که خانواده‌های منسجم به احتمال کمتری دارای فرزندان با ناسازگاری‌های رفتاری هستند (لوسیا<sup>۱</sup> و برسلاو<sup>۲</sup>، ۲۰۰۶).

به عقیده هولادر، اعتیاد به استفاده از تلفن همراه را می‌توان اختلالی شبیه به اختلال وسواس اجبار در نظر گرفت که طی آن، نوعی نگرانی یا رفتار اجباری برای حذف محرکی ناخوشایند رخ می‌دهد. هرچند بین رفتار اجباری و استفاده بیش از حد از تلفن همراه تفاوت وجود دارد، براساس این نظر، در حالی که رفتارهای وسواسی و اجباری برای کاهش یا حذف اضطراب رخ می‌دهند، رفتارهایی مانند استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه نیز برای کاهش هیجان منفی و یا کسب لذت انجام می‌شوند (سار، ۲۰۱۳). اگر بخواهیم موقعیت را بر اساس دیدگاه رفتاری در نظر بگیریم، می‌توانیم بگوییم از آنجا که استفاده از تلفن همراه نیازهای افراد را برطرف می‌کند و استفاده‌کنندگان می‌توانند از طریق آن به بازی ثبت لحظات پردازند، ارتباط برقرار کنند و به صورت آنلاین با دیگران به گفتگو بنشینند، دارندگان تلفن همراه از این طریق به احساس رضایت می‌رسند و خود را از فشار روحی و نگرانی دور می‌کنند (اوزتانک، ۲۰۱۳). طبق نظر یاد شده اگر استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را به عنوان نوعی اعتیاد یا اختلال وسواسی در نظر بگیریم، عملکرد بالای خانواده می‌تواند همانند عاملی محافظتی جلوی بروز فشارهای روحی، نگرانی و در نتیجه افزایش استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را بگیرد (ونگ و همکاران، ۲۰۱۴). از طرف دیگر، یکی از عواملی که می‌تواند در گرایش به این رفتار ایفای نقش کند، احساس تنهایی است.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در گام دوم، بعد از متغیر انسجام خانوادگی، احساس تنهایی وارد معادله رگرسیونی شده است و نمرات استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را به طور مثبت پیش‌بینی می‌کند. این یافته با پژوهش‌های سار (۲۰۱۳)، رید و

رید (۲۰۰۷)، تاکاو و همکاران (۲۰۰۹) و تان و همکاران (۲۰۱۳) همسو بوده است. تان و همکاران (۲۰۱۳) دریافتند دانش‌آموزانی که ۱۰ و بیشتر از ۱۰ ساعت، ۹-۷ ساعت، ۶-۴ ساعت و ۳-۱ ساعت از تلفن همراه استفاده می‌کنند، به طور معناداری، احساس تنهایی بیشتری نسبت به دانش‌آموزانی دارند که کمتر از ۱ ساعت از تلفن همراه استفاده می‌کنند. به عقیده کروت<sup>۱</sup> و همکاران (۱۹۹۸) نوجوانانی که از تماس‌های اجتماعی کناره می‌گیرند و احساس انزوا و تنهایی را تجربه می‌کنند، از فضای مجازی به عنوان ابزاری برای فرار از موقعیت کنونی خود استفاده می‌کنند و همین امر بار دیگر موجب کاهش روابط اجتماعی فرد در حالت واقعی می‌شود و عوارضی چون کاهش بهزیستی، احساس تنهایی، انزوا و افسردگی بیشتر را در پی می‌آورد.

تأثیر احساس تنهایی بر استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه را نیز می‌توان با توجه به نظر هولادر در مورد شباهت‌های وابستگی به تلفن همراه و رفتار وسواسی (سار، ۲۰۱۳) تبیین کرد. از این منظر، افرادی که احساس تنهایی می‌کنند، برای فرار از احساس ناراحتی و فشار ناشی از تنهایی یا کسب احساس رضایت به سوی فضای مجازی و تلفن همراه با تمامی امکانات مختلف آن روی می‌آورند. از طرفی، تاکاو و همکاران (۲۰۰۹) احساس تنهایی را عاملی برای روی آوردن به استفاده از تلفن همراه می‌دانند و بیان می‌کنند که افراد تنها سعی دارند از طریق فضاهای مجازی و تماس‌های تلفنی مکرر از احساس تنهایی خود بکاهند. به عبارت دیگر، افرادی که احساس تنهایی می‌کنند برای پر کردن خلأ عاطفی و اجتناب از هیجانات منفی به سمت ارتباطاتی روی می‌آورند که چهره به چهره نیست و با امکاناتی که فناوری اطلاعات و گوشی‌های تلفن همراه در اختیار آنان قرار می‌دهد به این هیجانات منفی پاسخ می‌دهند.

در نهایت با توجه مفهوم‌پردازی وات و وایت (۱۹۹۴) که به آن اشاره شد و نتایج به دست آمده از این پژوهش می‌توان گفت علاوه بر اینکه فناوری اطلاعات می‌تواند در درون مرزهای این «نظام اجتماعی نسبتاً بسته» نفوذ کند و آن را تحت تأثیر خود قرار دهد، خود مرزهای این نظام اجتماعی و پویایی‌های درون آن همچون انسجام درونی و احساس افراد درون این گروه نیز می‌تواند نفوذپذیری آن را نسبت به فناوری اطلاعات

و ارتباطات دستخوش تغییر قرار دهد. به عبارتی، رابطه بین این دو پدیده دوسویه به نظر می‌رسد، همچنان که مشاهده شده است بین انسجام خانوادگی پایین و احساس تنهایی با استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه ارتباطی به نسبت قوی وجود دارد.

### پیشنهادها

پژوهش حاضر نشان داد که انسجام خانواده، به طور منفی و احساس تنهایی، به طور مثبت سطح استفاده آسیب‌زا را در دانش‌آموزان مقطع دبیرستان پیش‌بینی می‌کنند. در اهمیت عملی نتایج پژوهش حاضر می‌توان گفت که توجه به همبسته‌های درونی (احساس تنهایی) و بیرونی (انسجام خانواده) رفتارهای ناسازگاری مانند استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه، موجب فهم بهتر از این رفتارها و امکان مقابله بهتر با آن را فراهم می‌آورد. برای مثال، می‌توان با آموزش از طریق رسانه‌های مختلف ارتباط جمعی و یا بهره‌گیری از روش‌هایی همچون دوره‌های آموزش خانواده برای بالا بردن همکاری، انسجام و پیوندهای عاطفی اعضا، همچنین آموزش‌های گروهی مهارت‌های اجتماعی و روابط مؤثر بین‌فردی برای کاهش هیجانات منفی ناشی از احساس تنهایی، موجب کاهش تمایل به این نوع رفتارهای ناسازگار شد. برای مثال (لتو<sup>۱</sup> و همکاران، ۲۰۱۲) نشان دادند که فعالیت‌های دسته‌جمعی خانوادگی همچون رفتن به تعطیلات موجب افزایش انسجام خانواده می‌شود. به این ترتیب، می‌توان برای پیشگیری از فروریختگی انسجام خانواده و یا بازیابی آن در خانواده‌های غیرمنسجم، چنین فعالیت‌هایی را فرهنگ‌سازی کرد و از این طریق موجبات کاهش وابستگی نوجوانان را به فضای مجازی و تلفن همراه فراهم آورد.

رسانه‌های جمعی می‌توانند با تأکید بر فعالیت‌هایی که منجر به افزایش روابط بین اعضای خانواده و انسجام آن می‌شوند، به خانواده‌ها گوشزد کنند که بروز احساسات منفی در نوجوانان همچون احساس تنهایی می‌تواند در گرایش آنان به سمت رفتارهای نامطلوبی مانند استفاده بیش از حد از تلفن همراه مؤثر باشد.

از لحاظ اهمیت پژوهشی نیز می‌توان تکرار این پژوهش را در نمونه‌ها و شهرهای

دیگر پیشنهاد کرد، چراکه پژوهش حاضر صرفاً بر روی نمونه‌ای از دانش‌آموزان شهر محمودآباد اجرا شده است و امکان دارد وضعیت پیوستگی عاطفی و انسجام خانواده یا حتی نوع و گستره استفاده از تلفن همراه در میان نوجوانان یک شهر کوچک در منطقه شمال کشور با شهرهای بزرگ دیگری همچون پایتخت و سایر شهرستان‌ها متفاوت باشد. همچنین می‌توان از روش‌های دیگر پژوهشی مانند مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده کرد تا رابطه تعاملی بین انسجام خانواده و احساس تنهایی را در مدل پیش‌بینی استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه سنجید. با توجه به نظر اوزتانک (۲۰۱۳) در مورد نقش عزت نفس، کمرویی و احساس تنهایی در ترجیح دادن ارتباطات با واسطه در برابر تعاملات رو در رو، می‌توان متغیرهای دیگری همچون عزت نفس، کمرویی و مانند آن را وارد مدل پژوهشی کرد. پیشنهاد دیگر نویسندگان در مورد مسیر آینده پژوهش در حیطه یاد شده این است که می‌توان از روش‌های مداخله‌ای و پژوهش‌های مربوط به بررسی اثربخشی دوره‌های آموزشی یا برنامه‌های رسانه‌های ارتباط جمعی بر سطح پیوندهای عاطفی و انسجام خانوادگی مخاطبان و همچنین در نهایت، سطح استفاده اعتیادآور و آسیب‌زای تلفن همراه در اعضای نوجوان این خانواده‌ها سود جست.

## منابع

- بحیرایی، هادی؛ دلاور، علی و احدی، حسن. (۱۳۸۵). هنجاریابی مقیاس احساس تنهایی UCLA (نسخه سوم) در جامعه دانشجویان مستقر در تهران. فصلنامه اندیشه و رفتار روان‌شناسی بالینی، ۱ (۱)، صص ۱۸-۶.
- خزاعی، طیب و همکاران. (۱۳۹۱). شیوع وابستگی به تلفن همراه و پرخاشگری نوجوانان شهر بیرجند، سال ۱۳۹۰. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند، ۱۹ (۴)، صص ۴۳۸-۴۳۰.
- سعدی‌پور، اسماعیل. (۱۳۹۲). بررسی اثرات اینترنت بر خانواده‌های دارای فرزند نوجوان. فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۰ (۷۶)، صص ۱۶۹-۱۴۳.
- عطادخت، اکبر؛ حمیدی‌فر، ویدا و محمدی، عیسی. (۱۳۹۳). استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه در دانش‌آموزان دبیرستانی و رابطه آن با عملکرد تحصیلی و انگیزش پیشرفت. مجله روان‌شناسی مدرسه، ۳ (۲)، صص ۱۳۶-۱۲۲.

گل محمدیان، محسن و یاسمی نژاد، پریسا. (۱۳۹۰). هنجاریابی، روایی و پایایی مقیاس استفاده آسیب‌زا از تلفن همراه COS در دانشجویان. فصلنامه یافته‌های نو در روان‌شناسی، ۶ (۱۹)، صص ۵۲ - ۳۷.

Arslan, A. & Ünal, A. T. (2013). Examination of Cell Phone Usage Habits and Purposes of Education Faculty Students Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları Ve Amaçlarının İncelenmesi. **International Journal of Human Sciences**, Vol. 10, No.1, Pp. 182-201.

Field, C. & Duchoslav, R. (2009). **Family Influence on Adolescent Treatment Outcomes Behavioral Approaches To Chronic Disease In Adolescence** (Pp. 47-54): Springer.

Fisher, L.; Ransom, D. C.; Terry, H. E. & Burge, S. (1992). The California Family Health Project: IV. Family Structure/Organization and Adult Health. **Family Process**, Vol. 31, No. 4, Pp. 399-419.

Hamama, L. & Arazi, Y. (2012). Aggressive Behaviour In At-Risk Children: Contribution of Subjective Well-Being and Family Cohesion. **Child & Family Social Work**, Vol. 17, No. 3, Pp. 284-295.

Hsiao, M. H. & Chen, L-C. (2015). Smart Phone Demand: An Empirical Study on The Relationships Between Phone Handset, Internet Access and Mobile Services. **Telematics and Informatics**, Vol. 32, No. 1, Pp. 158-168.

Jenaro, C.; Flores, N.; Gómez-Vela, M.; González-Gil, F. & Caballo, C. (2007). Problematic Internet and Cell-Phone Use: Psychological, Behavioral, and Health Correlates. **Addiction Research & Theory**, Vol. 15, No. 3, Pp. 309-320.

Jin, B. & Park, N. (2013). Mobile Voice Communication and Loneliness: Cell Phone Use and The Social Skills Deficit Hypothesis. **New Media & Society**, Vol. 15, No.7, Pp. 1094-1111.

- Jung, Y. & Kim, S. (2015). Response to Potential Information Technology Risk: Users' Valuation of Electromagnetic Field From Mobile Phones. **Telematics and Informatics**, Vol. 32, No. 1, Pp. 57-66.
- Kraut, R.; Patterson, M.; Lundmark, V.; Kiesler, S.; Mukophadhyay, T. & Scherlis, W. (1998). Internet Paradox: A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being?. **American Psychologist**, Vol. 53, No. 9, P. 1017.
- Lehto, X. Y.; Lin, Y.-C.; Chen, Y. & Choi, S. (2012). Family Vacation Activities and Family Cohesion. **Journal of Travel & Tourism Marketing**, Vol. 29, No. 8, Pp. 835-850.
- Lepp, A.; Barkley, J. E.; Sanders, G. J.; Rebold, M. & Gates, P. (2013). The Relationship Between Cell Phone Use, Physical and Sedentary Activity, and Cardiorespiratory Fitness In A Sample of US College Students. **International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity**, Vol. 10, No. 1, P. 79.
- Lingren, M. G. (2003). **Creating Sustainable Families [on-Line]. Available:** <http://www.ianr.un.edu/pubs/family/g1269.htm> [1386].
- Losada, A.; Márquez-González, M.; García-Ortiz, L.; Gómez-Marcos, M. A.; Fernández- Lucia, V. C. & Breslau, N. (2006). Family Cohesion and Children's Behavior Problems: A Longitudinal Investigation. **Psychiatry Research**, Vol. 141, No. 2, Pp. 141-149.
- Oztunç, M. (2013). Analysis of Problematic Mobile Phone Use, Feelings of Shyness and Loneliness In Accordance With Several Variables. **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 106, Pp. 456-466.
- Reid, D. J. & Reid, F. J. (2007). Text or Talk? Social Anxiety, Loneliness, and Divergent Preferences For Cell Phone Use. **Cyberpsychology & Behavior**, Vol. 10, No. 3, Pp. 424-435.



Riemer, V. (2011). **Tracking Resources For Women's and Children's Health Available From:**

[http://www.who.int/mediacentre/multimedia/podcasts/2011/Acc\\_20110202/en/](http://www.who.int/mediacentre/multimedia/podcasts/2011/Acc_20110202/en/)

Rosen, L. D.; Carrier, L. M. & Cheever, N. A. (2013). Facebook and Texting Made me do it: Media-Induced Task-Switching While Studying. **Computers In Human Behavior**, Vol. 29, No. 3, Pp. 948-958.

Sadeghi, A.; Asghari, F.; Saadat, S. & Kupas, E. N. (2014). The Relationship Between Family Cohesion and Coping Strategies With Positive Attitude To Addiction Among University Students. **Asian Journal of Research In Social Sciences and Humanities**, Vol. 4, No. 11, Pp. 285-294.

Sar, A.H. (2013). Examination of Loneliness and Mobile Phone Addiction Problem Observed In Teenagers From The Some Variables. **The Journal of Academic Social Science Studies**, Vol. 6, No. 2, Pp. 1207-1220.

Soliday, E.; Kool, E. & Lande, M. B. (2001). Family Environment, Child Behavior, and Medical Indicators In Children With Kidney Disease. **Child Psychiatry and Human Development**, Vol. 31, No. 4, Pp. 279-295.

Steinberg, L. & Monahan, K. C. (2007). Age Differences in Resistance to Peer Influence. **Developmental Psychology**, Vol. 43, No. 6, P. 1531.

Stoltz, S.; Van Londen, M.; Deković, M.; Prinzie, P.; De Castro, B. O. & Lochman, J. E. (2013). Simultaneously Testing Parenting and Social Cognitions in Children At-Risk For Aggressive Behavior Problems: Sex Differences and Ethnic Similarities. **Journal of Child and Family Studies**, Vol. 22, No. 7, Pp. 922-931.

Takao, M.; Takahashi, S. & Kitamura, M. (2009). Addictive Personality and Problematic Mobile Phone Use. **Cyberpsychology & Behavior**, Vol. 12, No. 5, Pp. 501-507.

- Tan, Ç.; Pamuk, M. & Dönder, A. (2013). Loneliness and Mobile Phone. **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 103, Pp. 606-611.
- Walsh, S. P. & White, K. M. (2007). Me, My Mobile, and I: The Role of Self-and Prototypical Identity Influences In The Prediction of Mobile Phone Behavior. **Journal of Applied Social Psychology**, Vol. 37, No. 10, Pp. 2405-2434.
- Wang, P-W.; Liu, T-L.; Ko, C-H.; Lin, H-C.; Huang, M-F.; Yeh, Y-C. & Yen, C-F. (2014). Association Between Problematic Cellular Phone use and Suicide: The Moderating Effect of Family Function and Depression. **Comprehensive Psychiatry**, Vol. 55, No. 2, Pp. 342-348.
- Watt, D. & White, J.M. (1994). Computers and The Family Life: a Family Developmental Perspective. **Journal of Comparative Family Studies**.